

*В. Ф. Бесєдін,
д. е. н., професор НДЕІ Мінекономрозвитку та торгівлі України
О. М. Сергієнко,
к. е. н., доцент, НДЕІ Мінекономрозвитку та торгівлі України*

ПРОГНОЗНІ ТРАЄКТОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ФОНІ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено сучасну економічну ситуацію в Україні та окремих країнах світу і розраховано довгостроковий прогноз ВВП України за різними сценарними умовами в контексті розвитку світової економіки.

In the article investigational modern economic situation in Ukraine and separate countries of the world and the long-term prognosis of GDP of Ukraine is built on different scenario terms in the context of development of world economy.

ВСТУП

Світова фінансово-економічна криза 2008—2009 рр. підірвала можливість стабільного економічного розвитку країн і призвела до скорочення світового ВВП у 2009 р. проти попереднього 2008 р. на 22%, при цьому ВВП США знизився на 2,4%, країн ЄС — на 4,2%, Росії — на 7,9%, України — на 14,1%. Значного падіння набули і інші макроекономічні показники, які характеризують фіскальну, монетарну, соціальну та зовнішньоекономічну ситуацію. Проте завдяки цілеспрямованим антикризовим заходам урядів багатьох країн, сприятливій ситуації на зовнішніх ринках протягом 2010—2011 рр. соціально-економічна ситуація покращилася і відбулося закріплення позитивної динаміки розвитку як в Україні, так і в більшості інших країн світу. Натомість багатьох спеціалістів цікавлять питання про те, яких перспектив необхідно очікувати в майбутньому, яка траєкторія розвитку буде притаманна країнам Європи та України, коли Україна зможе "наздогнати" групу країн G20. Відповіді на ці запитання відображені в даній статті.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

З 2000 р. із прийняттям Закону України "Про державне прогнозування і розроблення програм економічного і соціального розвитку України" підвищується роль та значення макроекономічних прогнозів для прийняття управлінських рішень і такі дослідження набувають характеру системних. Проблеми макроекономічного моделювання та прогнозування давно цікавлять провідних закордонних та вітчизняних вчених. Грунтовні дослідження в цій сфері належать В.Ф. Бесєдін, В.М. Гейцю, О.О. Бакаєву, Я.А. Жаліло, І.В. Крючковій, І.Г. Манцурову, В.С. Міхалевичу, Б.Я. Панасюку, М.І. Скріпниченку, В.В. Юрчишину та іншим. Незважаючи на вагомість отриманих наукових результатів зазначених авторів, на сучасному етапі потребують свого подальшого дослідження питання прогнозування економічного розвитку України в період посткризового розвитку у порівнянні з окремими країнами ЄС та США.

Метою дослідження є виявлення тенденцій та прогнозування довгострокових перспектив розвитку України на фоні світової економіки, обґрунтування можливостей входження України до групи країн G20.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна макроекономічна ситуація в Україні характеризується певними позитивними тенденціями, які свідчать про відновлення посткризових стабілізаційних ознак розвитку економіки. В Україні, незважаючи на існуючі проблеми на світових фінансових ринках, зберігається макроекономічна стабільність.

Так, економічне зростання вітчизняної економіки протягом 2011 р. відбувалось за рахунок збалансування попиту та пропозиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках,

стійкості фінансово-банківської системи, стабільного валютного курсу відносно долару та євро, випереджаючого розвитку окремих видів економічної діяльності, стрімкого зростання інвестицій в основний капітал. За оперативними даними Державної служби статистики України, в 2011 р. реальний ВВП досяг 105,2% порівняно з 2010 р., обсяг промислової продукції відповідно становив 107,3%, валова продукція сільського господарства — 117,5%, оборот роздрібної торгівлі — 113,7%, реальна заробітна плата — 108,7%, інвестиції в основний капітал (3 кв. 2011 р. порівняно з 3 кв. 2010 р.) — 121,2%, а також будівництво — 111,1%. Інвестиційний попит протягом 2011 р. та на період 2012 р. підтримуватиметься за рахунок бюджетного фінансування та корпоративного сектора, що пов'язано із виконанням заходів Державної цільової програми підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 р. з футболу. Протягом 2011 р. імпорту товарів та послуг збільшився на 34,2% порівняно з попереднім роком, експорт товарів та послуг мав також позитивну динаміку і збільшився на 30,0%, що було пов'язано зі сприятливою ціновою ситуацією на світових сировинних ринках.

Порівнюючи темпи реального ВВП України та окремих країн СНД протягом 2010—2011 рр., можна констатувати, що Україна за темпами економічного розвитку випереджає Російську Федерацію, а також перевищує середній показник у країнах СНД (рис. 1).

Довгостроковий прогноз ВВП на період до 2030 р. базується на аналізі розвитку економіки в передпрогнозний період, поточної внутрішньої та зовнішньої соціально-економічної ситуації, оцінки майбутніх ризиків та напрямів розвитку за трьома сценаріями. На початок 2012 р. ситуація в світі складається так, що Європа не справляється з борговою кризою швидко та ефективно. Азійські ринки децю гальмують свій розвиток, отже, ні фінансових ресурсів ззовні, ні сприятливої кон'юнктури для товарів традиційного українського експорту очікувати не доведеться.

Реалістична оцінка майбутніх економічних умов є ключовим елементом довгострокового прогнозування. При побудові прогнозних сценаріїв макроекономічного розвитку велике значення приділяється вибору конкретних заходів, які будуть визначати траєкторію подальшого розвитку економіки країни при існуючих матеріальних, фінансових та трудових обмеженнях. В залежності від того, які стратегічні цілі є пріоритетними для виконання та у відповідності до основних концептуальних положень існуючих програмних документів Президента України та уряду визначається перелік заходів економічної політики, що покладені в основу сценарного прогнозування.

Перспективи економічного розвитку України залежатимуть від якісних структурних зрушень у бік посилення ролі інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, яка спрямована на си-

стемну модернізацію та підвищення конкурентоспроможності України. За нашими оцінками, період 2011—2013 рр. буде етапом посткризового відновлення фінансової і економічної системи країни, натомість період 2014—2030 рр. має стати етапом реформування, реструктуризації і закріплення позитивних тенденцій прискорення економічного та соціального розвитку України. Адаптація політики стимулювання внутрішнього ринку, привабливий інвестиційний клімат і модернізація виробництва дадуть вітчизняній економіці достатній "запас міцності" для стабільного економічного розвитку з певним нарощуванням темпів приросту ВВП щорічно.

При цьому на етапі 2011—2013 рр. першочерговим є оздоровлення фінансових ринків та реального сектора економіки, перш за все, експортно- та внутрішньоорієнтованого, з виділенням аграрного. Стратегічними цілями на період 2014—2030 р. мають стати посилення фундаментальних чинників сталого розвитку з подальшим закріпленням стабільно стійких темпів зростання ВВП: створення сприятливих рамок умов для суб'єктів ринку та інвесторів, сучасної інноваційної системи з посиленням віддачі від національної наукової сфери, поліпшення довкілля та якості життя за посилення трудового потенціалу і структурно-технологічної модернізації економіки. Результатом буде активізація виробництва, підвищення продуктивності праці, рівня і якості життєвих стандартів населення; інтеграція України у світогосподарську систему, реалізація конкурентних переваг України на міжнародній арені. Україна має посилити свою адаптивність та здатність швидко реагувати на світові виклики. Передбачається перехід економіки України на більш стабільне і менш енергоємне економічне зростання.

Прогнозні сценарії розвитку враховують також зовнішні та внутрішні припущення на період до 2030 р. Зростання ВВП, як вже зазначалося, забезпечуватиметься в основному активізацією як внутрішнього, так і зовнішнього попиту. У прогнозованому періоді передбачається уповільнення цінової динаміки на тлі зростання реальних наявних доходів населення. Лише погіршення ситуації на світових фінансових ринках можуть створити перешкоди для реалізації стратегічних завдань. Якщо на першому етапі головним джерелом інвестицій залишатимуться власні кошти підприємств, то з 2016 р. очікується активізація притоку прямих іноземних інвестицій та посилення державної складової капітальних вкладень. Темпи зростання валових інвестицій мають суттєво перевищувати темпи приросту ВВП, рівень нагромадження основного капіталу має досягти 30—35 % в 2020 р. В довгостроковій перспективі очікується поліпшення інвестиційного та підприємницького клімату та у зв'язку з цим, упровадження більш стабільних та прозорих умов розвитку, що є наслідком членства України у СОТ.

Зростання інвестицій як визначального чинника економічного розвитку та підтримки стабільної динаміки виробництва у 2015—2030 рр. має бути зумовлено:

- наявністю зацікавленості та фінансових ресурсів у вітчизняних виробників до впровадження інновацій та активного оновлення основних фондів, зважаючи на посилення конкуренції на внутрішньому ринку та враховуючи членство України у СОТ і її спрямованість на європейську інтеграцію;
- активним впровадженням енергозберігаючих технологій;
- забезпеченням масштабного житлового будівництва за допомогою поширення іпотечного кредитування;
- розширенням внутрішнього ринку;
- збільшенням на фінансових ринках "довгих" ресурсів завдяки підвищенню рівня заощаджень населення та впливу нарощування недержавних пенсійних фондів.

Очікується, що відновлення розвитку зовнішніх ринків за умов збільшення ємності внутрішнього ринку при одночасному стримуванні імпорту готових товарів сприятиме відновленню зростання ВВП.

Прогнозні розрахунки ВВП враховують три сценарії розвитку.

Оптимістичний сценарій (сценарій модернізації виробництва в рамках випереджаючої моделі розвитку національної економіки). Метою розвитку за цим сценарієм є якісна реалізація структурно-технологічної моделі економіки. Основним параметром за цим сценарієм є досягнення обсягів ВВП в 2030 р. в межах 4446,9 млн грн. в цінах 2007 р. Це буде досягнуто завдяки системному реформуванню економіки, впровадженню високо-технологічного виробництва, залученню інвестицій, використанню конкурентоспроможної інноваційної моделі розвитку, роз-

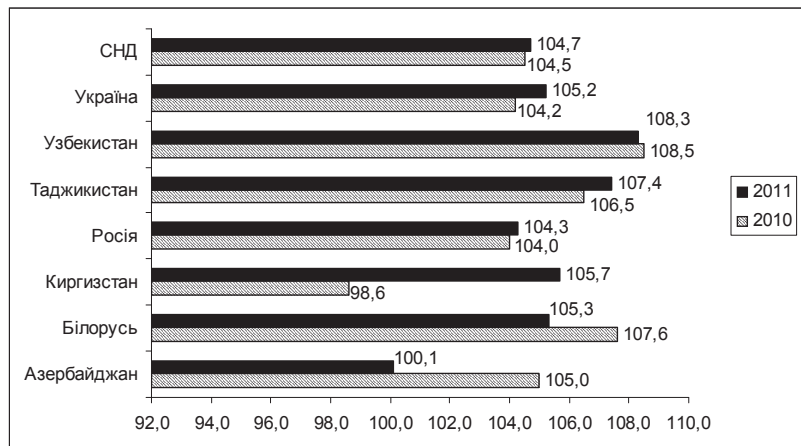

Рис. 1. Динаміка реального ВВП окремих країн СНД протягом 2010—2011 рр., % до попереднього року

Джерело: [7; 8].

ширеного відтворення та модернізації виробничого потенціалу національної економіки.

Реалізація песимістичного сценарію можлива за умов розвитку ризикових ситуацій щодо цінової та курсової динаміки, а також інерційної економічної політики, спрямованої на виконання соціальних зобов'язань держави, реформування пенсійної системи, охорони здоров'я, житлової та освітньої реформ. Зростання ВВП у 2013—2020 р. буде стримуватися структурними змінами та екологізацією виробництва, які разом з інфраструктурними потребами відволікатимуть значні ресурси, що дадуть менш відчутний ефект для зростання, але більш значущий для екологічного стану та якості життя населення.

При цьому, за результатами аналітичних розрахунків, слід зазначити, що в 2030 р. ВВП України досягне обсягу 2713,2 млн грн. в цінах 2007 р. Це буде зростання без якісних економічних зрушень на тлі низької інвестиційної активності з практично вичерпаними традиційними джерелами, а отже, можливими економічними кризами і негативними зовнішніми шоками в умовах зростаючої міжнародної конкуренції. Такий розвиток подій значно погіршить економічне становище України у світі, не дозволить їй модернізувати свою економіку та конкурувати з іншими країнами.

Середнім є реалістичний сценарій розвитку, який частково враховує заходи оптимістичного та песимістичного сценаріїв і спрямований на підвищення рівня інтенсивності використання інвестиційних вкладень не лише в існуючу технологічну базу виробництва, але й у розробку якісно нових прогресивних технологічних новацій, структурної перебудови економіки, підвищення рівня життя та екологічної безпеки населення. Важливим напрямом за цим сценарієм має стати зростання частки високо-технологічної продукції у сукупному обсязі експорту України, стимулювати імпортозаміщення, орієнтоване на створення нових видів сучасної високо- і середньо технологічної продукції, що не поступалися б іноземним аналогам.

Прогнозування світового розвитку базувалося на наступних припущеннях.

Сучасний розвиток світової економіки та країн ЄС має суперечливий характер, який проявляється у зниженні глобальних ризиків, а також у існуванні певних проблем соціально-економічного розвитку, спричинених фінансовою кризою, які можуть мати негативний вплив в середньо- та довгостроковій перспективі. При цьому ряд ризиків можуть мати перехідний характер: проявившись у кризовий період вони зберігаються (або посилюються) у посткризовий.

Так, до основних факторів, які можуть стримувати економічний розвиток світової економіки та країн ЄС в прогнозованому періоді, належать:

- землетрус і цунамі в Японії, а також політичні і військові протистояння у ряді країн Північної Африки і Близького Сходу;
- низька економічна динаміка ВВП розвинутих країн та країн ЄС, які не компенсували негативні наслідки фінансової кризи;
- боргові проблеми у розвинутих країнах ЄС, не вирішення яких знижує довіру до європейських та світових фінансових ринків та інститутів, що, в свою чергу, призводить до погіршення фінансових можливостей господарювання та поширення стагнаційних процесів;

Таблиця 1. Середньорічні темпи росту ВВП України та окремих країн світу на прогнозний період, %

	Прогнозний період, роки			
	2011–2015	2016–2020	2021–2025	2026–2030
Україна, оптимістичний варіант	109,2	107,8	107,1	105,1
песимістичний варіант	105,0	104,5	104,5	104,6
реалістичний варіант	107,2	105,7	106,0	105,0
Білорусія	103,5	104,8	105,6	104,4
Російська Федерація	104,9	105,3	105,0	104,3
Польща	103,9	103,3	105,0	104,8
Німеччина	102,9	101,8	102,7	102,1
Франція	101,8	102,1	103,1	104,0
США	102,4	102,0	101,2	102,2
Країни ЄС	101,7	102,2	102,5	102,9

Джерело: розраховано авторами.

Рис. 2. Темпи зростання ВВП України та світової економіки, % до 2010 року

Джерело: розраховано авторами.

— зростання розміру дефіциту бюджету, який виникає внаслідок необхідності здійснення передбачених раніше заходів "соціальних програм", які в країнах ЄС є набагато ширшими, порівняно з іншими країнами світу;

— посилення ризиків щодо платоспроможності окремих держав ЄС (Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Португалія) та висока залежність від іноземного капіталу для "нових" країн-членів ЄС (Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Угорщина, Чехія);

— висока і нестабільна ціна на енергоресурси, що призводить до втрати цінних орієнтирів для бізнесу, погіршуються споживчі настрої, знижується сукупний попит, що призводить до зниження виробництва;

— валютна нестабільність та слабкий євро можуть стати елементом макроекономічної нестабільності, поширення інфляційних процесів;

сту ВВП України за сценаріями розвитку мають позитивний тренд. Проте в умовах значного технологічного та економічного відставання України від країн ЄС, Білорусі, Російської Федерації перед нашою країною постає завдання "наздоганяючого" розвитку.

При цьому першочерговими залишаються питання ліквідації розриву в показниках ВВП на одну особу, рівня життя населення, підвищення ефективності економіки та продуктивності праці зокрема, а також інших якісних індикаторів розвитку. Ситуація ускладнюється тим, що вирішувати зазначені завдання необхідно в умовах прискореного переходу розвинутих країн до постіндустріального типу відтворення, глобалізації світової економіки, збереженню високих темпів росту нових "індустріальних лідерів" — економік Китаю та Індії. Прогнозовані високі темпи росту ВВП України вже не можуть орієнтуватися тільки на експортні можливості металургії та хімії, а необхідно підвищувати частку кінцевої продукції інших видів економічної діяльності, які пов'язані із зростанням внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту.

Таблиця 2. ВВП на одну особу, дол. США за ПКС 2005 року

Країни	Звіт		Прогноз								
	2009	2010	2011	2012	2015	2018	2020	2024	2025	2027	2030
Україна сценарій економ. прориву	5790	6062	6646	7730	10691	13889	15881	20163	21006	23444	26800
сценарій соц. спрямув.	5790	6062	6312	6670	7876	9219	10022	12264	12790	14247	16344
сценарій структурно-технологічн. перебудови	5790	6062	6458	7304	9565	11446	12521	15514	16163	18091	20974
Білорусь	11469	12465	12839	13224	14803	17106	18931	23907	25102	27381	30800
Російська Федерація	13618	14168	15018	15678	17982	21195	23792	30151	31960	36114	43501
Польща	16730	17412	18143	18832	21081	23295	24834	30551	31773	34366	40085
Німеччина	32247	33377	34212	35170	38468	40902	42137	46967	48141	49791	53306
Франція	29386	29546	30124	30606	32384	34366	35890	40395	41809	45151	50789
США	41888	42916	44075	45133	48177	51126	52916	56044	56044	58823	62545

Джерело: розраховано авторами.

— демографічна ситуація (очікуване скорочення чисельності, "старіння" та посилення навантаження на працездатне населення) тощо.

Проте, незважаючи на різну траєкторію розвитку країн світу в докризовий період (до 2008—2009 рр.) та підвищення темпів розвитку економік країн, що розвиваються, і трансформаційних країн (в першу чергу країни БРІК), все ж таки основним рушієм розвитку в прогнозному періоді залишаються великі розвинуті країни світу.

Відповідно до мети даної статті нами здійснено порівняння результатів прогнозу розвитку економіки України із прогнозними показниками розвитку інших країн. Темпи розвитку економіки України прийняті відповідно до прогнозу за сценаріями. Темпи розвитку порівнювальних країн у перспективі до 2030 р. практично відсутні, тому нами були виконані експериментальні прогнозні розрахунки розвитку економіки країн, що були прийняті для порівняння.

Для порівняння були відібрані країни, що є світовими лідерами, а також наші торговельні партнери: Німеччина, Франція, США, Польща, Російська Федерація і Білорусь.

Порівняння здійснювалось за показником ВВП на одну особу у дол. США за ПКС 2005 р. Із-за відсутності даних темпи зміни ВВП і темпи зміни кількості населення визначалися власними прогнозними оцінками. При стійкій динаміці розвитку темпи зміни ВВП і темпи зміни населення прогнозувалися за трендом, в інших випадках — за середніми приростами.

Результати прогнозу темпів росту ВВП за окремими країнами світу та Україною наведені у табл.1. Прогнозовані темпи росту

Характерним є і той факт, що темпи росту ВВП України навіть за песимістичним сценарієм розвитку значно випереджають темпи росту ВВП таких країн, як США, Німеччина, Франція. Таке положення пояснюється тим, що Україна веде відлік від нищого використання економічного потенціалу, і тому в прогнозному періоді спостерігатимуться більш високі темпи росту ВВП по відношенню до країн з розвинутою економікою, де економічний потенціал використовується значно повніше. Крім того, в Україні передбачені додаткові заходи економічної

політики, які спрямовані на розвиток національного господарства та реформування економіки.

Для того, щоб повернутися до докризових економічних тенденцій і до довгострокової динаміки очікуваного підвищення рівня добробуту, економіка України повинна забезпечити вищу (порівняно з докризовим рівнем) економічну динаміку розвитку.

Так, темпи зростання ВВП України за період 2010—2030 рр. за оптимістичним сценарієм (сценарієм економічного прориву) збільшаться в 4,1 рази, песимістичним (соціального спрямування) — в 2,5 рази, реалістичним (структурно-технологічної перебудови) — в 3,1 рази, натомість ВВП розвинених країн буде збільшуватися більш стриманими темпами (рис. 2).

У прогнозованому періоді обсяги ВВП і чисельність населення прогнозувалися за темпами зміни, починаючи з базового 2010 р.

Результати розрахунків показника ВВП на одну особу (за ПКС 2005 р.), наведені у табл. 2 і показані на рис. 3, говорять про те, що Україна у перспективі буде наближатися до порівнювальних країн, але відставання від них по досліджуваному показнику залишиться досить значним.

Так, у 2010 р. розрив ВВП на одну особу між Польщею і Україною складає 2,9 рази, при реалізації сценарію економічного прориву він скоротиться у 2030 р. до 1,5 разів і до 1,9 разів при реалістичному сценарію. Відповідно, з Російською Федерацією розрив у 2010 р. скоротиться до 1,6 разів і до 2,1 разів у 2030 р. У порівнянні з Німеччиною розрив у 2010 р. складає 5,5 рази, при реалізації сценарію економічного прориву він скоротиться до 2,0 разів у 2030 р., а при реалістичному сценарію розрив складатиме 2,5 рази.

Таким чином, можна стверджувати, що перспектива розвитку економіки України хоча є і зростаючою, але діапазон розриву ВВП на одну особу з іншими аналізованими країнами залишається занадто великим.

Цікавою є також перспектива входження України до G-20 (групи країн з найбільш високим рівнем ВВП). Якщо зараз G-20 складають такі країни, як Австралія, Аргентина, Бразилія, Великобританія, Німеччина, Індія, Індонезія, Італія, Канада, Китай, Корея, Мексика, Росія, Саудівська Аравія, США, Туреччина, Франція, ПАР, Японія і Європейський союз і на їх долю припадає понад 85% світового ВВП й проживає понад 60% населення світу, то Україна зі своїм ВВП у розмірі 150 млрд дол. США знаходиться на 50 місці і до 2030 р. може переміститися лише на 40—45 місце. Звідси завдання про входження України до G-20 в перспективі до 2030 р. неможливо ставити. Дану тезу підтверджують здійснені нами розрахунки ВВП на одну особу при різних темпах щорічного зростання ВВП.

Гіпотетичні розрахунки розвитку економіки України з темпом щорічних змін у 7%, що показані на рис. 4, не дають можливості наздогнати навіть Білорусь за показником ВВП на одну особу. При щорічних темпах зростання 7—10% Україна має можливість вийти на обсяг ВВП на одну особу (за ПКС 2005 р.) у 2030 р., який буде дорівнювати аналогічному показнику Білорусі. Щоб досягти рівня розвитку більш розвинених країн (Польща, Російська Федерація, Франція), Україна повинна мати щорічні темпи зростання ВВП в межах 10—14%, що взагалі нереально.

Якщо Україна у 80-х роках ХХ століття за потенціалом знаходилася на 6-му місці у Європі, то зараз — на 15. Економіка України досягне рівня 1990 р. лише у 2019—2020 роках, при закладених темпах приросту ВВП. Натомість за цей час світова економіка розвивається, йде вперед, а Україна залишиться, на жаль, країною наздоганяючого розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, прогнозні розрахунки економічного розвитку України свідчать, що вітчизняна економіка може розвиватися за трьома запропонованими сценаріями розвитку, забезпечуючи різну динаміку розвитку. Проте, незважаючи на більш стримані темпи зростання ВВП інших країн світу, які взяті для

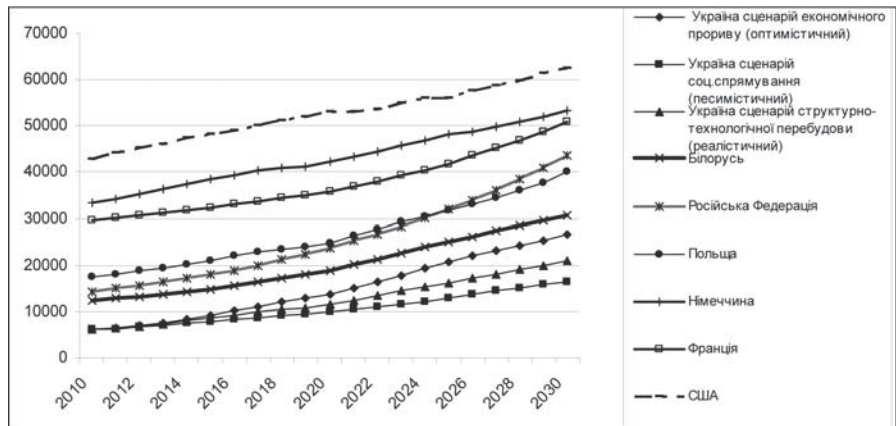

Рис. 3. Прогноз ВВП на одну особу, дол. США за ПКС 2005 року
Джерело: розраховано авторами.

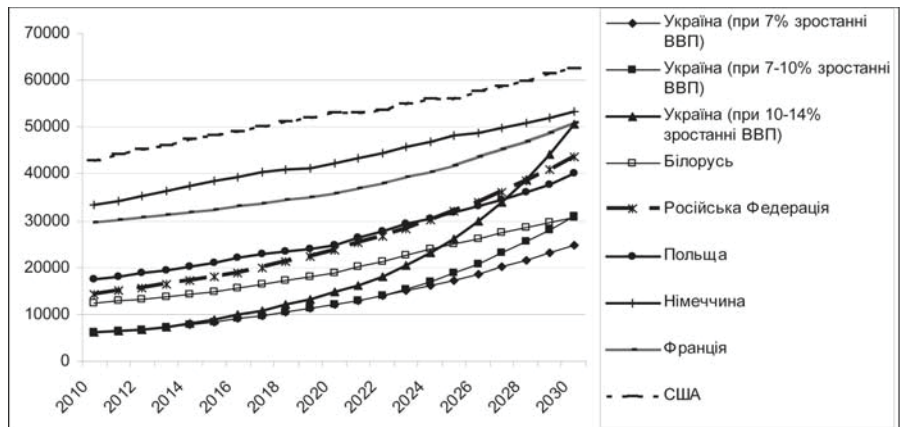

Рис. 4. ВВП на одну особу, дол. США за ПКС 2005 р.
(стратегія входження в G-20)
Джерело: розраховано авторами.

порівняння, економіка України в 2030 р. не досягне навіть Білорусі, Польщі, Російської Федерації за показником ВВП на одну особу в дол. США за ПКС 2005 р., не говорячи вже про країни Європи та США. Тому в Україні необхідно якнайшвидше радикально і системно змінювати та впроваджувати курс реформування економіки за рахунок підвищення ефективності виробництва та інвестицій, продуктивності праці, розвитку внутрішнього ринку, подолання існуючих диспропорцій, соціальної асиметрії тощо. Кінцевим якісним результатом економічної модернізації має стати реальне скорочення розриву між Україною та країнами з розвинутою ринковою економікою.

Література:

1. Щодо вибору точок впливу політики стимулювання економічного зростання / Національний інститут стратегічних досліджень: <http://www.niss.gov.ua/>
2. Юрчишин В. Посткризове економічне відновлення і перспективи для України: <http://www.uceps.org/>
3. Акиндинова Н., Петровіч М. Чем закончится кризис? Среднесрочные сценарии развития мировой и российской экономики: <http://www.perspektivy.info/>
4. Пояснювальна записка до основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2012 рік / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: <http://me.kmu.gov.ua/>
5. Європейський статистичний комітет. Реальний темп росту ВВП // <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
6. Перспективи розвитку мирової економіки: подъем, риск и перестройка / Международный Валютный Фонд: www.imf.org/external/pubs/ft/weoforum/
7. Основні показники соціально-економічного розвитку України за 2010—2011 рр. / Державна служба статистики України: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державна служба статистики України. — К.: ТОВ Август Трейд, 2011. — 560 с.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2012 р.